

halaványan a többi mind. A mi korunkban, ha talán nincs is két olyan óriásunk, mint Petőfi és Arany, megvan a teljes zenekar. Mikszáth közvetlen humora, Herczeg Ferenc eleganciája, Gárdonyi plein air népiessége, Molnár Ferenc gamin-elméssége, Szabolcska szelíd melankóliája, Kiss József ünnepélyessége, Ady Endre nekibúsulása – és a többi nem fejezi-e ki többszínűen, tehát hívebben a magyarság lelki életét, összes osztályának, műveltségbeli fokozatának sajátosságait, mint az ő korok Arany Jánostól és Petőfitől függő egyoldalúsága? Vagy hogy részletekbe menjünk, magyarabb-e Vas Gereben csak azért, mert falusi parasztokat és tekintetes urakat írt meg, mint Molnár Ferenc, aki pesti alakokat állít elénk? Hát ezek a pestiek nem éppúgy hozzátartoznak a magyarsághoz, mint akárki más? Azon múlik a magyarság, hogy valaki az eke szarvára támaszkodva beszél-e az ő kedves rózsájával, vagy a Népligetben ringlispilezik vele? Budapest nem éppúgy része a magyar nemzetnek, mint a Jászság vagy Göcsej?

Hiábavaló minden rugdalózás: a magyar megalapította a maga városát itt a Duna partján – az egyetlen, komolyan városszámba menő várost, amelyet a turáni fajnak valaha alapítania sikerült –, s ez a tény tükröződik az irodalomban is. S tükröződnie kell, ha az irodalom csakugyan hű tükre akar lenni a nemzeti életnek. Mi, akik azt mondjuk, hogy meg kell hódítani az eddignél nagyobb mértékben, a városi életet az irodalom számára, igenis, mi képviseljük hívebben és igazabban a magyar nemzeti jelleget, amelyet ellenünk akarnak fordítani.

Árpád vitéz lovasainak utódai ma már várost csináltak maguknak a maguk képére, nagyobbat, szemünknek szebbet, mint Bizánc, melynek kapuját Botond vitéz bevágta. És ebben a városban laknak sokan Árpád utódai közül, itt töltik életük napjait, de még nem tanulták meg hallgatni a város zenéjét. Szívük visszavágyik a kaszák pengésére, a pacsirtadalra meg a tücsök ciripelésére. És eltelnek haraggal a város gépeinek kattogása, villamoskocsijainak csörömpölése, embereinek zivaja ellen, mert nem veszik észre, hogy szép zene a kasza pengése, a pacsirta éneke, a tücsök ciripelése, de éppen olyan szép, ha nem szebb, a gyári gép kattogása, a villamosvasút csörömpölése és az emberek vásári zaja is. Mindegyik egy-egy szólama a nemzeti jövő, a nemzeti nagyság nagy-szerű szimfóniájának.

Schiller Erzsébet

SCHÖPFLIN ALADÁR VÁROSA

Schöpflin Aladár a *Nyugat* hetedik számában egy különösen szép, ihletett esszével lép a folyóirat munkatársainak sorába. A VÁROS című írásában olyan kérdéseket tesz fel, amelyek egész munkássága során foglalkoztatni fogják. Írásaiban sokszor visszatér a modern magyar irodalom kialakulásának társadalmi hátterére, a nemzedéki különbségekre, az asszimilációra, a hagyomány vagy a nemzeti jelleg fogalmára – irodalom-szemléletének egyfajta korai foglalata is ez az esszé. Schöpflin tanulmányait, esszéit, kritikáit a bölcs körültekintés, az empatikus, de tárgyától kellő távolságot tartó, értő és

érvelő, csak nagyon ritkán indulatos hang jellemzi. A város ebből a szempontból is különleges írás: a racionális érvelésen, a történelmi, társadalmi és kulturális tablókön áttör a távolságot nem tartó szeretet. Ezt az esszé csak olyan ember írhatta, aki hitt a civilizáció fejlődésében, a kultúra erejében, akinek számára az ember alkotta terek legalább akkora értékkel bírtak, mint a természetesnek tartott környezet. Nem idillt, hanem meghasonlottságotól terhes, de értelmes, méltó életmódot kínál Schöpflin városában a valódi, tehát nem pusztán helyrajzi tényként kezelt városi lét. A város csábító erejét Schöpflin már ősidőktől fogva létező jelenségként írja le, ebben tehát nem egyedülálló az írás valódi hőse, az akkor még fiatal Budapest.

Nem tudjuk, hogy az esszé egy konkrét szöveggel vitázik-e, de nyilvánvalóan az ellen a meggyőződés ellen szól, amely a falusi, vidéki környezetre reflektáló írásokat tartja egyedül irodalomnak – és annak feltételeként egyedül nemzetinek. Ignotusnak van egy cikke 1897-ből *A FALU S A VÁROS*¹ címmel, amelyben Beöthy Zsoltnak egy fiatal költő kötetéhez írt előszavát bírálja. Beöthy ugyanis feldicsért egy tehetségtelen költőt pusztán annak fiatalos „*falusiassága*” miatt. Ignotus cikkében a város kulturális termékeinek esztétikumára hívja fel a figyelmet, meglehetősen szarkazmussal, hiszen gyilkos iróniájának hegye olyan emberre irányul, aki maga is lelkes fogyasztója ezeknek a termékeknek. Schöpflin és Ignotus írásai hasonló pátosszal záródnak, a kultúrateremtő város képeivel, bár Schöpflin még inkább kiemeli a modern városi élethez kötődő tárgyakban rejlő költőiséget. Ignotus szerint a faluval szemben, télen „*a városban nem szunnyad az élet; az elektromos lámpa üldözött fényében, az aszfalt megátkozott talajából a hó alól, a jég alól egyszerre csak kisarjad a szentírás két magasztos fája: a tudásé s az örök életé*”.

„*Irodalom és társadalom kapcsolatait ő vette először észre, benne tudatosodott először a városi polgár öntudata a népies-nemzeti irány falukultuszával szemben, ő mutatott rá először a városi élet irodalmi jelentőségére és jogosultságára*” – írja Schöpflin Ignotusról 1937-ben,² már nem először, s elsőségét Ignotus maga is hangsúlyozza.³ Schöpflint illeti meg ugyanakkor az elsőség a városiasodás-asszimiláció-irodalom viszonyainak tárgyalásában.

A város, konkrétan Pest fejlődését Schöpflin meghatározó tényezőnek tartja a magyar irodalom történetében. Az 1840-es évek elejének Pestjét unalmas, kis vidéki városnak írja le, amelyet a saját, természetes közegüktől elszakadt németek laknak. A város ebben a formájában, ezzel a lakossággal nem tudta megújítani önmagát. De hirtelen feltűnt benne néhány vidéki birtokos nemes, iparos, diák – a német polgárság köreiben ismeretlen figurák. „*Alig pár száz ember ez az egész magyarság – és ez fogja szétrobbantani a város másfél száz éves rendjét, fel fogja verni a nemzedékek óta megüledett, poros csöndet, széttöri az ódon városfalakat, s a mintegy álmukból felbredő és még káprázó szemeknek kilátást nyit a hatvani kapuból az Alföld felé, egész az erdélyi Kárpátokig, a rozoga hajóhíd és a budai Várhegy fölött egész Bécsig. Ennek a pár száz magyarnak lelkében kódos álomképpén, alaktalanul, de már lassankint bontakozva Budapest forrong, egy főváros, az ország közéletének lüktető középpontja, egy, a maga útjait kereső, kínosan vergődő, hirtelen fellendülő kultúra székhelye, milliónyi embertömegekből kiváló tehetségek, szellemi erőfeszítések, energiák gyűjtőmeden-*

¹ *A Hét*, 1897. jún. 20. 402–403.

² *A MAGYAR IRODALOM A HUSZADIK SZÁZADBAN*. Nyugat, 1924/I. 111.

³ L. pl.: „*Én kezdtem rámutatni, hogy ez idők irodalmának megszabója az a városi, tehát ipari, kereskedelmi és pénzgazdasági új Magyarország volt, mely a tisztára agrárius régi Magyarországot felváltotta. S hogy ez elmebeli érdekfűző világ intellektuális tette e kor penny a hierjeit is költői jelentőségűvé...*” Ignotus: *MAGYAR IRODALOM 1900-IG*. Nyugat, 1913/II. 512.

céje.” Ide érkezik Petőfi is, hiszen az irodalmi élet itt kezd kibontakozni, Pest ekkor „székhelye volt már az irodalomnak vagy három évtized óta”.⁴

A legfeljebb harmadfőzetű bécsi kultúrát ismerő, poros német Pestből (ahogy ezt a képet Arany Jánostól is ismerjük) egy csapásra a magyar kultúra, irodalom izgalmas, forrongó székhelye lesz. Schöpflin szerint ez a modern magyar irodalom legfontosabb eseménye, és számára személyes alapélmény.

Ebből fakadhat az esszé helyenként lírai hevülete. Schöpflin írásaiban közvetlen módon szinte sohasem beszél önmagáról. Itt – pár megvilágító sor erejéig – kivételt tesz. Elmondja, hogy családjá valószínűleg elzászi német eredetű, hogy egy „síkföldi faluban” töltött gyerekkor után került egy vidéki városba, s hogy ő az első a családban, aki „csak magyarul tud tisztességesen”. Része annak a nemzedéknek, amely birtokba vette az apák által „megmagyarosított” fővárost, ők, a többségükben még kívülről érkezők fedezik fel Budapestet. Schöpflin Aladár most megjelent levelezéskötetének egy-egy darabja ugyan ennek a meghódításnak a nehézségeiről, a beilleszkedés felemásságáról, a koronkénti magányról számol be,⁵ mégis mélyebben tűnik igaznak a nyilvánosságának szánt vallomás, mint az esetleg csak egy-egy hangulatról számot adó magánlevelek. Schöpflin irodalmi kapcsolatain, tevékenységén az látszik, hogy rátalált arra a közegre, amely kulturális szempontból élhető a számára, amely megfelelő terepet biztosít az értelmes munkához. Ezt a sokakat elfogó érzést igyekszik azok számára is átélhetővé tenni, akiknek a szemében ez nem érték, akik úgy érzik, a város csak arra jó, hogy halálra ítélje a kizárólagosan értékes falusi kultúrát.

Milyen is ez a város, mitől válik élhetővé és szerethetővé, mikor még nem a szülőhely, a gyerek- és ifjúkor nosztalgiájával kötődnek hozzá lakói? Úgy látszik, az emberség már-már misztikus vonzalmat érez a kultúra iránt, amit a megvetett, de szintén áhított kényelemmel együtt a város falain belül talál meg. A „kulturérzés” lelki meghasonlottsággal is jár – a falon belül letelepedő a város nyújtotta fizikai kényelemért cserébe lelki kényelmetlenséget kap. Mégis, Róma és Bizánc óta Európa sorban építi városait.

Azért is jó hely a város, és különösen jó képződmény Budapest, mert – a faluval szemben – befogadó: asszimilál saját magához életmódban, idővel az ebből fakadó gondolkodásban is, és egy nemzethez nyelvileg, kulturálisan. Budapest attól az, ami, mert példátlanul rövid idő alatt, egyedülállóan nagy mennyiségben zajlott falai között az asszimiláció. Schöpflin a magyar nemzeti jelleg továbbélését is a városban látja biztosítotttnak. Alig három évvel később, a nemzetiségi választójogi vita idején Ady szinte programszerűen hirdet ehhez hasonló gondolatot, a vidéki városok fejlődését szorgalmazva: „Ma Magyarország: a városok, a készek és a leendőek, ők a kultúra, ők a magyarság, sőt a nemzetiségi kérdést is csak ők jogosultak és nobilesnek megoldani. A városos Magyarország, talán utolsó lehetősége és kerete egy lehető Magyarországnak, ébredjen, eszméljen egy kicsit.”⁶

Rossz reflexeinknek köszönhetően A VÁROS keletkezése után sok évtizeddel olvasható lenne a népi-urbánus vita egy igen korai dokumentumaként is. Ezt nemcsak azért nem követném, mert így a vitát fölöslegesen meghosszabbítjuk a múlt felé is, hanem

⁴ PETŐFI NAPJAI. *Nyugat*, 1911/II. 45–50.

⁵ Egy Ady Endrének (20.) és két Oláh Gábornak (16., 37.) szóló levél. In: SCHÖPFLIN ALADÁR ÖSSZEGYŰJTÖTT LEVELEI. S. a. r. Balogh Tamás. Pannónia Könyvek, 2004.

⁶ Ady Endre: VÁROSOS MAGYARORSZÁG. (*Világ*, 1911. febr. 7.) In: Ady Endre PUBLICISZTIKAI ÍRÁSAI. Szerk. Vezér Erzsébet. Szépirodalmi, 1987. 782.

mert Schöpflin írása egy teljesen más illúziók éltette társadalmi, kulturális közegben született, mint a 30-as évek vitája. Mindemellett tanulságos persze, hogy Schöpflin nézete a városiasodásról és az ettől elválaszthatatlan asszimilációról alapvetően nem változik három évtizeden át, miközben éppen ennek megítélésében erősen megváltozott a társadalmi környezet ez alatt az idő alatt.

Az új irodalom jellegének történeti vizsgálatában Schöpflin számára egyik legfőbb kontextus mindvégig a városiasodás, a város és az irodalom kapcsolata marad. Különböző formákban később is megismétli azt a gondolatot, hogy a magyarországi városiasodás – s így a magyar kultúra – létfeltétele kétféle asszimiláció. Egyrészt folyik egy asszimiláció a magyarságon belül: számos ember költözik faluról a városokba. Másrészt a már korábban is városban élő idegenek, nem magyar anyanyelvűek olvadnak be a magyarságba.

Az 1908-as esszé egy még éppen zajló folyamatról számol be, arról, hogy együtt élnek a városban a bevándorolt idősebb és a már megotthonosodott fiatal nemzedékek, s ugyanúgy fontos tényezői az átalakuló város életének „*a megmagyarosodott idegen fajbeliek*”, a magyarul rosszul tudó idősebb nemzedék és a fiatal, már magyar anyanyelvű generáció. A tökéletes (nem teljes, de ez nem is elérendő cél) asszimiláció csak egy nemzedékváltásnyi idő kérdése. Később Schöpflin már nem látja ennyire gyorsnak a folyamatot, több nemzedékre háruló feladatnak tartja az asszimilálódást. 1908-ban nem említi a zsidó asszimilációt, leginkább a németekről és általában a beolvadó „*idegen fajbeliek*”-ről beszél. A két háború közötti korszak irodalomtörténet-írásának köszönhetően Schöpflinnek nemegyszer adódik alkalma, hogy kifejtse az asszimilációra vonatkozó nézeteit – ezekben az írásaiban már többször szóba kerül a zsidó asszimiláció kérdése is. 1921-ben, keserű élességgel reagálva Horváth János ARANYTÓL ADVIG című füzetére, az asszimilációs folyamatot, annak törvényszerűségeit és jótékony hatásait értelmezve utasítja vissza Horváth „*judeocentrikus világfelfogása*”-t. Érvei között a városi élet jellegére való hivatkozás is szerepel. A részben „*idegen faji eredetű családok fiáiból*” kialakult középosztály – amely nélkül nincs új irodalom – a nyugati hatásokra is érzékeny volt, és környezetének megváltozásából adódóan „*a városokba szorult intelligencia észrevétlenül vágyakat, szokásokat, igényeket és világnézetet váltott, új életmódjának megfelelően, újjá alakult viszonya a nemzet másik döntő fontosságú rétegéhez, a falusi földműves néphez*” – írja Schöpflin. Megszűnt az Arany korát még jellemző egységes világgép, ez nyilvánvalóan az irodalomra is hatással van.⁷

1924-ben a magyar irodalmat ugyancsak távolról szemlélő Gorkij számára Schöpflin írt egy huszadik századi magyar irodalomtörténeti áttekintést.⁸ Itt Budapest nagyvárossá válásának rövid leírásában egy folyamatosan változásban lévő, többféle csoportot befogadó és ily módon új „*embertípusokat*” is kitermelő színes, modern kavalkádot látunk – a gyors változás örömeivel és fájdalomjaival. Társadalmi szempontból tehát kölcsönhatásokat lát Schöpflin. Mivel a városban élő osztályok több elemből „*amalgamizálódtak*”, az egyetlen, amihez alkalmazkodniuk kell, a saját maguk által kialakított, a városi életformákból fakadó „*új életviszonyok*”.

1937-ben megjelent irodalomtörténetében Schöpflin tárgyilagosabban és valamilyen részletesebben, mint az 1908-as esszéjében, megismétli a „*középosztályi irodalom*” ki-

⁷ KONZERVATÍV KRITIKA, FEJLŐDŐ IRODALOM. *Nyugat*, 1921/I. 565–575.

⁸ A MAGYAR IRODALOM A HUSZADIK SZÁZADBAN. *Nyugat*, 1924/I. 761–804.

alakulásáról, a városiasodásról mondottakat. A XIX. század utolsó két évtizedében vidékről az iparosodó s így több lehetőséget nyújtó városba került emberek nosztalgiával gondoltak vissza a falura, de „rövid idő alatt asszimilálódtak a városi élethez” („...még a faluba váltig visszasóvárgó Arany Jánoson is meglátszik ez az átalakulás: öregkori lírájában már túlnyomó a városi szín...”). Schöpflin későbbi írásaihoz képest az 1908-as esszéiben nagyobb teret kap falu és város szembeállítása, az életmódban élesen különböző nemzetek közti feszültség, a nemzeti hagyomány értelmezése. A 30-as években a hangsúly eltolódik az asszimiláció folyamata és korábban jelentéktelenebbnek látszó problémái felé. Az asszimilációt később is összeolvadásként értelmezi, amelynek során mindkét fél változik; az asszimilációnak ezen a fokon az asszimilálódók akaratlanul is őriznek bizonyos, a tudat által nem befolyásolható vonásokat: „*idegalkatukat, temperamentumukat, ösztöneiket*”. Schöpflin irodalomtörténetében az asszimiláció legfontosabb s így a legnagyobb problémákat is kiváltó területe Budapest: az idegen nyelvű bevándorlók itt „*nem maradtak sokáig idegenek. A magyar életnek van valami sajátos asszimilatív ereje, amelyet külföldi megfigyelők is észrevettek, s amely megmentette a nemzetet a fenyegető veszedelemtől. A bevándorlott elemek gyorsan, egy, legfeljebb két nemzedék során átvették a magyar nyelvet, s egyéb vonatkozásokban is igyekeztek asszimilálódni. Ebben elől jártak a zsidók...*” A „*beolvasztó magyarságnak*” az asszimilációból fakadó változása és a városi életmód hozta átalakulása egymástól nehezen elválasztható jelenségek: „*Elkerülhetetlenül ráragadt sok mindenféle a bevándoroltak hatásából, annyival inkább, mert ezek túlnyomó részükben városi emberek lévén, hatásuk egybeesett a városiasodás általános tendenciájával.*”⁹

A VÁROS-ban olvashatóhoz hasonló önvallomás 1939 májusában jelenik meg – asszimilációról van megint szó, de a 30-as évek disszimiláló törvényei árnyékában: „...én a század utolsó évtizedét már mint az irodalmat és az irodalmi életet öntudatosan figyelő fiatalember éltem át, és az új század eleje óta mint kombattáns vettem részt a dolgokban. ...számomra mindaz, amiről itt szó lehet, közvetlen személyes élmény. Némileg érdekeltnek is érzem magamat, egyrészt mert asszimilált család ivadéka vagyok, másrészt mert az asszimiláltak irodalmi térfoglalásának tényére tudtommal én hívtam fel először a figyelmet A HUSZADIK SZÁZAD MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETE című könyvemben” – írja Farkas Gyula AZ ASSZIMILÁCIÓ KORA A MAGYAR IRODALOMBAN című hírhedt, az úgynevezett asszimilációvitát kiváltó könyvére reagálva.¹⁰

Farkas Gyula könyve kapcsán még egyszer – a könyv és az azt jól fogadó közeg kiváltotta indulattal – összefoglalja mindazt, amit az asszimilációról, városiasodásról gondol. Eszerint az asszimiláció „*a magyarság létkérdéseinek egyike volt. Ha nem történik meg, a nemzet a legnagyobb veszedelmekkel került volna szembe*”. „*Az asszimiláció a létfenntartás gesztusa volt, ösztönszerű védekezés egy nagy nemzeti veszedelem ellen.*” Farkas könyvében az elutasított asszimiláció a faji alapú irodalomtörténeti kategóriákban is értelemszerűen összefonódik az asszimiláló és bizonyos nyugati vonásokat elsajátító várossal, bár Farkas nyilvánvalóan Schöpflin gondolatmenetével ellentétes következtetésekre jut. Schöpflin, aki A VÁROS-ban is utal a város nyújtotta kényelemhez hamar alkalmazkodó vidéki ember mentalitására, a tiszta magyar parasztnemzet ideáját felvető irodalomtörténetésről ezt írja: „*Farkas Gyula sóhajtása az inkarnátus városi ember lírai nosztalgiája a falu után, amelyben élni már nem tudna.*” Csak egyszerre érdemes beszélni a kétféle asszimilációról – ezt olvashatjuk Schöpflinnél 1908-ban is –, mivel ezek találkozási helye a

⁹ A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE A XX. SZÁZADBAN. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937. 32–36.

¹⁰ ASSZIMILÁCIÓ ÉS IRODALOM. *Nyugat*, 1939/I. 281–293.

nemzeti kultúrát döntően befolyásoló város. A városról mint kulturális képződményről Schöpflin már sok évtizedes városlakóként is emelkedett hangon beszél: „Magában a magyarságban is ment végbe a múlt század közepe óta egy különös asszimilációs folyamat. Asszimilálódni kellett középosztályának a nagyvárosi élethez, annak nemzetközibb, a régi hagyományoktól távolabb eső formáihoz, életfeltételeihez. A nagyváros a magyarság legnagyobb új társadalmi és művelődési élménye ezer év óta.”

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram,
a Pro Cultura Urbis Közalapítvány
és a Szerencsejáték Rt.
támogatásával jelenik meg

